

Statisztika-e az útleírás?

Szász Géza

egyetemi docens, PhD, SZTE BTK Francia Tanszék

szaszgeza@gmail.com

A 18. század második felének Franciaországában az utazással és útleírással foglalkozó filozofikus munkák visszatérő eleme az utazó által az általa bejárt országban a helybéliekhez, néha a szó szoros értelmében vett bennszülöttekhez intézendő kérdések, illetve az ezekre kapott válaszokból álló, leíró dokumentum mibenléte feletti reflexió, amelyhez több esetben minták kidolgozása is társul.

A hol saját utazási tapasztalatból táplálkozó, hol külső hatásra (például kormányzati megrendelésre) születő eszmefuttatások az addig is összetett felhasználásnak örvendő, de mindenképpen ismeretátadó jelleggel felruházott útleírás történetében sajátos elágazást eredményeznek: miközben az egyik oldalon felerősödik az elvagyódás kiszolgálása, illetve a kontemplatív-meditatív, néhol már a romantikára hajazóan érzékeny-érzelemdús karakter (Bernardin de Saint-Pierre, Chateaubriand), a másik tendencia a narráció és az utazás „megélt” jellegének minimálisra csökkentését szorgalmazza, mintegy „országdokumentáció” elkészítésének kötelezettségével. Mindez a *Voyage* szó mint könyvcím jelentésének módosulásával (és ebből fakadóan komoly kutatói buktatókkal) is jár.

Természetesen a jelenség nem értelmezhető pusztán az útleírás műfaji keretein belül; elválaszthatatlan a francia statisztikai gondolkodás fejlődésétől, illetve az Ancien régime utolsó éveitől egészen a Restauráció koráig tartó belső és külső „felfedezési láztól” (*fièvre exploratrice*).

A ma már szerencsére viszonylag könnyen hozzáférhető szövegek alapján a vizsgált koron belül rekonstruálhatjuk azt folyamatot, amely a komolyabban legelőszőr Diderot *Voyage en Hollande* című művében tárgyalt-javasolt megoldásoktól Volney 1795-ös – a „klasszikus” földrajzi és demográfiai elemek mellett a szokásokra és egyfajta nemzetkarakterológiára vonatkozó tételeknek is helyet adó – kérdőívén keresztül Napóleon korának megye- és országleírési kezdeményezéséig ível. Bizonyos szempontból az iniciatíva torzóban marad: az elsődleges célt, a leírások egységes módszertan szerinti egybeszerkesztését és feldolgozását nem sikerült megoldani, az egyes vidékekre vagy országokra vonatkozó anyagok külön-külön jelentek meg (igaz, vaskos kötetekben), az adatok összesítése és a „képalkotás” a szerzőkre (vagyis a kérdezőkre) hárult.

Noha hazánk ekkoriban távolról sem tekinthető az utazások elsődleges desztinációjának, igyekszünk arra is fényt deríteni, miként, milyen adatokkal szerepelt-szerepelhetett Magyarország a francia közigazgatás rendelkezésére álló információtömegben. Ez utóbbihoz Marcel de Serres *Voyage en Autriche* című, véleményünk szerint még mindig nem kellően feltárt munkája nyújt segítséget, egyúttal arra is rávilágítva, milyen tényezők befolyásolhatták (torzíthatták) a kialakuló országképet.

Kétségtelen, hogy az utazóval szemben támasztott új követelmények az útleírás „irodalmissága” ellen hatottak; amennyiben viszont az így született munkákat nem kívánjuk versenyeztetni, rendkívül értékes adalékhoz jutunk a 18-19. század fordulójának megismerési eljárásainak megértéséhez.